Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 2025, sp. zn. 23 Cdo 3870/2023, ECLI:CZ:NS:2025:23.CDO.3870.2023.1

Číslo: 13/2026

Právní věta:

K neplatnosti právního jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat, nejde-li o jednání výlučně v její prospěch, soud přihlédne zásadně bez návrhu (§ 588 o. z.).

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 28.05.2025

Spisová značka: 23 Cdo 3870/2023

Číslo rozhodnutí: 13

Číslo sešitu: 3

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Právní jednání (o. z.)

Předpisy: § 580 o. z.
§ 581 o. z.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Nejvyšší soud zamítl dovolání prvního žalovaného proti rozsudku Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 18. 1. 2023, sp. zn. 7 Co 1209/2022.

I.
Dosavadní průběh řízení

1. Okresní soud v Českém Krumlově (dále jen „soud prvního stupně“) rozsudkem ze dne 27. 6. 2022, č. j. 2 C 70/2021-208, určil, že M. Č., narozená XY, byla ke dni smrti dne XY vlastníkem pozemku parc. č. 1 a pozemku parc. č. st. 2, jehož součástí je stavba č. p. 3, v části obce H., nacházejících se v katastrálním území a obci Č. (výrok I). Dále soud rozhodl o náhradě nákladů řízení mezi účastníky a vůči státu (výroky II až IV), a to ve spojení s usnesením ze dne 23. 2. 2023, č. j. 2 C 70/2021-266.

2. Žalobce se podanou žalobou domáhal určení, že matka účastníků M. Č., narozená 19XY, zemřelá 20XY (dále též „matka“ či „zůstavitelka“), byla ke dni smrti výlučným vlastníkem nemovitých věcí uvedených ve výroku I rozsudku. Žalobu odůvodnil tím, že první žalovaný tyto nemovité věci nabyl na základě absolutně neplatné darovací smlouvy ze dne 10. 10. 2017, když matka jednala v duševní poruše, která jí činila právně neschopnou k tomuto jednání. Matka trpěla těžkou demencí, byla

dezorientovaná, nepostihovala realitu, byla závislá na pomoci okolí a neschopna samostatného úsudku a života. Naléhavý právní zájem na požadovaném určení žalobce spatřuje v tom, že je synem M. Č., tedy jejím potenciálním dědicem v první dědické třídě. Žalovaní jsou jejími dalšími dětmi, tedy potenciálními dědici.

3. Soud prvního stupně vyšel ze zjištění, že mezi M. Č. a prvním žalovaným byla dne 10. 10. 2017 uzavřena darovací smlouva a smlouva o zřízení výměnku, dle které matka darovala nemovité věci prvnímu žalovanému a ten zřídil matce doživotní právo odpovídající služebnosti výměnku. Poukázal na to, že rozsudkem Okresního soudu v Českém Krumlově ze dne 23. 4. 2019, č. j. 8 Nc 105/2017-445, byla M. Č. omezena ve svéprávnosti na dobu pěti let tak, že není způsobilá nakládat se jměním přesahujícím 250 Kč týdně, pořizovat pro případ smrti, činit právní jednání související s nájmem bytu a další vyjmenovaná právní jednání.

4. Soud prvního stupně k otázce existence duševní poruchy zůstavitelky v době uzavření předmětné darovací smlouvy vyslechl řadu svědků a provedl důkaz zdravotnickou dokumentací zůstavitelky.

5. Znalec MUDr. Jan Tuček, Ph.D., vypracoval posudek v řízení o omezení svéprávnosti matky, jakož i v řízení o její žalobě proti prvnímu žalovanému na určení vlastnického práva. V obou těchto řízeních byl znalec též soudem vyslechnut. Ze znaleckého posudku MUDr. Jana Tučka, Ph.D., č. 88/1154/2018 ze dne 19. 10. 2018 soud prvního stupně zjistil, že znalec učinil diagnostický závěr o přítomnosti trvalé duševní poruchy – demence smíšené etiologie těžkého stupně, kterou není možné současnými léčebnými prostředky vyléčit, ale lze pouze ovlivnit některé její projevy. Lze očekávat postupné zhoršování stavu posuzované. Její ovládací a rozpoznávací schopnosti jsou již takřka vymizelé. Znalec mj. uvedl, že je velmi pravděpodobné, že posuzovaná si nebyla dne 10. 10. 2017 plně vědoma toho, co je obsahem smlouvy. Velmi pravděpodobně nebyla schopna chápat důsledek jejího uzavření.

6. Ze znaleckého posudku MUDr. Jana Tučka, Ph.D., č. 129/1307/2019 ze dne 12. 12. 2019 bylo dále zjištěno, že znalec po seznámení se s dalšími provedenými důkazy učinil závěr, že je možné s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že posuzovaná dne 10. 10. 2017 učinila právní jednání v dušení poruše. Jednalo se o středně těžký až těžký stupeň demence smíšené etiologie, který podstatně snižuje ovládací a rozpoznávací schopnosti posuzované, tedy schopnost právně jednat, chápat význam a důsledky, které jednání může mít. Dle vyjádření znalce posuzovaná ke dni právního jednání nemohla trpět pouze lehkým stupněm demence.

7. Při výslechu v nyní projednávané věci znalec MUDr. Jan Tuček, Ph.D., po seznámení se s doplněným dokazováním zejména o výpovědi svědků dospěl k závěru, že v době uzavření darovací smlouvy dne 10. 10. 2017 lze s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že posuzovaná toto právní jednání učinila v duševní poruše a její rozpoznávací a ovládací schopnosti byly podstatně snížené. Znalec vysvětlil, že osoby, které nemají dostatečné odborné vzdělání k posuzování duševních poruch, mohly vnímat chování posuzované jako ještě normální, když při prvním pohledu se mohla zdát ve stavu, že nemá postižené kognitivní funkce takovým způsobem, že by jí to neumožňovalo se rozhodovat. Svůj závěr znalec neučinil pouze na základě jednoho vyšetření posuzované, ale na základě znalosti dostupné zdravotnické dokumentace, důkazů ze spisu a na základě odborné zkušenosti, přičemž přijal závěr v rovině vysoké pravděpodobnosti, neboť ke zcela jistému závěru znalec dospět nemůže s ohledem na to, že posuzovaná nebyla odborně vyšetřena v době bezprostředně předcházející nebo následující právnímu jednání.

8. Soud prvního stupně tak na základě takto zjištěného skutkového stavu konstatoval, že v době podpisu darovací smlouvy byly rozpoznávací a ovládací schopnosti matky pro duševní poruchu podstatně sníženy, a proto nebyla schopna chápat smysl a důsledky tohoto právního jednání.

9. Po právní stránce soud prvního stupně věc posoudil s odkazem na ustanovení § 581 věty druhé

zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „o. z.“). Uvedl, že jednou ze základních podmínek platnosti právního jednání je skutečnost, že jednající osoba k tomu disponuje dostatečnou rozumovou a volní schopností, jinak musí být zákonem chráněna před riziky právního styku. Poukázal na to, že darování je bezúplatným převodem majetkové hodnoty, a proto lze říci, že je zpravidla v neprospěch dárce jednajícího v duševní poruše, která ho činila k takovému jednání neschopným. Darovací smlouva sice obsahovala ujednaní o zřízení bezplatného práva odpovídajícího služebnosti bydlení na dobu dožití dárkyně, v řízení však vyplynulo, že matka v darovaném rodinném domě nebydlela. Od roku 2005 bydlela v tzv. výminku, který se nachází na pozemku žalobce. Jednalo se o právo pouze formální.

10. Soud prvního stupně s odkazem na nález Ústavního soudu ze dne 20. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 173/13, uvedl, že skutečnost, že plně svéprávná osoba jednala v duševní poruše, která ji v daný okamžik činila neschopnou právně jednat, musí být v řízení prokázána s vysokou pravděpodobností.

11. Soud prvního stupně přitom dospěl k závěru, že matka v době podpisu darovací smlouvy nebyla omezena ve svéprávnosti, avšak nacházela se ve stavu duševní poruchy způsobené duševním onemocněním, pro které nebyla schopna právně jednat, tudíž bylo její právní jednání absolutně neplatné. Soud proto žalobě vyhověl, když shledal též naplnění naléhavého právního zájmu na požadovaném určení vlastnického práva matky ke dni její smrti dle § 80 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“), neboť bez něho by se žalobce nemohl stát dědicem majetku, který byl neplatně převeden třetí osobě.

12. K odvolání prvního žalovaného Krajský soud v Českých Budějovicích (dále jen „odvolací soud“) rozsudkem ze dne 18. 1. 2023, č. j. 7 Co 1209/2022-258, rozsudek soudu prvního stupně potvrdil (první výrok) a rozhodl o náhradě nákladů odvolacího řízení (druhý a třetí výrok).

13. Odvolací soud zcela odkázal na skutková zjištění soudu prvního stupně, z nichž vycházel, a ztotožnil se rovněž s jeho právními závěry. Shodně se soudem prvního stupně tak odvolací soud uzavřel, že právní jednání zůstavitelky učiněné zjevně v duševní poruše je třeba ve smyslu § 581 věta druhá o. z. považovat za absolutně neplatné. Dodal, že přitom je třeba přihlédnout k povaze předmětné darovací smlouvy (bezúplatný převod vlastnického práva k nemovitosti). Prvním žalovaným předkládaná odlišná právní konstrukce (pouze relativní neplatnost předmětné smlouvy) by zůstavitelce (jejím dědicům) nevytvářela dostatečnou právní ochranu, která je základním smyslem tohoto ustanovení. Jen obtížně si lze představit, že osoba postižená trvalou duševní poruchou, která vylučuje tvorbu svobodné vůle, bude schopna správně chápat podstatu relativní neplatnosti právního jednání a vznést příslušnou námitku (§ 586 o. z.).

14. Odvolací soud tak rozhodnutí soudu prvního stupně jako věcně správné potvrdil.

II.
Dovolání a vyjádření k němu

15. Proti rozsudku odvolacího soudu, výslovně v rozsahu prvního i druhého výroku, podal první žalovaný (dále též „dovolatel“) dovolání s tím, že je považuje za přípustné dle ustanovení § 237 o. s. ř., když napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného práva, která dosud nebyla dovolacím soudem „plně“ vyřešena, resp. byla zmíněna pouze okrajově vždy ve spojení s úpravou starého občanského zákoníku (v této souvislosti odkazuje na rozsudek ze dne 7. 5. 2020, sp. zn. 24 Cdo 622/2020, a usnesení ze dne 27. 7. 2022, sp. zn. 24 Cdo 2377/2020) a má být vyřešena jinak. Konkrétně jde o otázku interpretace § 581 věty druhé o. z., dle níž neplatné je právní jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat.

16. Nesprávné právní posouzení věci (dovolací důvod dle ustanovení § 241a odst. 1 o. s. ř.) dovolatel

spatřuje v závěru odvolacího soudu o absolutní neplatnosti právního jednání zůstavitelky. Ustanovení § 581 věty druhé o. z. dle dovolatele nezakládá samo o sobě neplatnost absolutní, nýbrž relativní. Absolutní neplatnost lze shledat pouze v případech splňujících podmínku uvedenou v § 588 o. z. a odvolací soud, stejně jako soud prvního stupně, se měl zabývat i otázkou splnění této podmínky. Dovolatel dovozuje, že jednání uvedené v § 581 o. z. bude často absolutně neplatným právním jednáním, nikoliv však z důvodu pouhého naplnění předpokladů tohoto ustanovení, ale z důvodu současného naplnění hypotézy § 588 o. z. V nyní řešené věci přitom naplnění podmínek § 588 o. z. absentuje.

17. Dovolatel zdůrazňuje, že předchozí úprava byla postavena na odlišném posuzování neplatnosti právních jednání (úkonů) a Nejvyšší soud by se tak měl vymezit k povaze právního jednání ve smyslu § 581 o. z., resp. § 588 o. z.

18. Dovolatel navrhuje, aby Nejvyšší soud rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení.

19. K dovolání prvního žalovaného se žalobce vyjádřil tak, že považuje napadené rozhodnutí odvolacího soudu za správné a dovolání za nedůvodné.

20. Druhá žalovaná se dle obsahu spisu k dovolání nevyjádřila.

III.
Přípustnost dovolání

21. Nejvyšší soud (jako soud dovolací dle § 10a o. s. ř.) postupoval v dovolacím řízení a o dovolání prvního žalovaného rozhodl podle o. s. ř. ve znění účinném od 1. 1. 2022 (viz čl. II. a XII. zákona č. 286/2021 Sb.). Po zjištění, že dovolání bylo podáno včas, osobou k tomu oprávněnou a řádně zastoupenou podle § 241 odst. 1 o. s. ř., Nejvyšší soud zkoumal, zda dovolání obsahuje zákonné obligatorní náležitosti dovolání a zda je přípustné.

22. Úvodem Nejvyšší soud podotýká, že i když dovolatel ohlašuje, že rozhodnutí odvolacího soudu napadá v prvních dvou výrocích, z obsahu dovolání je zřejmé, že zpochybňuje pouze rozhodnutí odvolacího soudu ve věci samé; výroky o nákladech řízení před soudy obou stupňů se dovolací soud proto nezabýval.

23. Podle ustanovení § 236 odst. 1 o. s. ř. dovoláním lze napadnout pravomocná rozhodnutí odvolacího soudu, pokud to zákon připouští.

24. Podle ustanovení § 237 o. s. ř. není-li stanoveno jinak, je dovolání přípustné proti každému rozhodnutí odvolacího soudu, kterým se odvolací řízení končí, jestliže napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu nebo která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena nebo je dovolacím soudem rozhodována rozdílně anebo má-li být dovolacím soudem vyřešená právní otázka posouzena jinak.

25. Dovolání je přípustné, neboť otázka následků právního jednání osoby jednající v duševní poruše dle § 581 věty druhé o. z. dosud nebyla v rozhodovací praxi dovolacího soudu vyřešena.

26. Nejvyšší soud danou otázku ve své rozhodovací činnosti dosud meritorně neřešil. Dovolací soud např. v usnesení, jímž dovolání jako nepřípustné odmítl, uvedl, že je dána podobnost právního jednání osoby jednající v duševní poruše dle § 581 věty druhé o. z. s předchozí úpravou § 38 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „obč. zák.“); srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 5. 2023, sp. zn. 24 Cdo 635/2023. V rozsudku ze dne 7. 5. 2020, sp. zn. 24 Cdo

622/2020, na který odkazuje dovolatel, se dovolací soud zabýval předešlou právní úpravou účinnou do 31. 12. 2013 a pouze zmínil bez bližšího odůvodnění, že v novém občanském zákoníku je úprava jednání osoby v duševní poruše obsažena v ustanovení § 581 o. z. Konečně ani v dovolatelem odkazovaném usnesení ze dne 27. 7. 2022, sp. zn. 24 Cdo 2377/2020, se dovolací soud otázkou důsledků právního jednání dle § 581 věty druhé o. z. nezabýval. Uvedené platí i pro usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 10. 2023, sp. zn. 27 Cdo 1598/2023, které stroze konstatuje, že se závěry usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 10. 2019, sp. zn. 27 Cdo 2674/2018, uveřejněného pod číslem 65/2020 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, přijaté ve vztahu k předchozí právní úpravě § 38 odst. 2 obč. zák., uplatní i při výkladu § 581 o. z.

27. K podmínkám posuzování, zda byla určitá právní otázka již v judikatuře dovolacího soudu „vyřešena“, srov. přitom závěry usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 11. 2020, sp. zn. 23 Cdo 3972/2019, uveřejněného pod číslem 48/2021 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, uvedené v bodě 96 daného rozhodnutí, či nález Ústavního soudu ze dne 30. 10. 2019, sp. zn. II. ÚS 1852/19.

IV.
Důvodnost dovolání

28. Dovolání není důvodné.

Rozhodná právní úprava

29. Dle § 1 odst. 2 o. z. nezakazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.

30. Dle § 580 o. z. neplatné je právní jednání, které se příčí dobrým mravům, jakož i právní jednání, které odporuje zákonu, pokud to smysl a účel zákona vyžaduje (odst. 1). Neplatné je právní jednání, pokud má být podle něho plněno něco nemožného (odst. 2).

31. Dle § 581 o. z. není-li osoba plně svéprávná, je neplatné právní jednání, ke kterému není způsobilá. Neplatné je i právní jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat.

32. Dle § 588 o. z. soud přihlédne i bez návrhu k neplatnosti právního jednání, které se zjevně příčí dobrým mravům, anebo které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek. To platí i v případě, že právní jednání zavazuje k plnění od počátku nemožnému.

33. Dle § 38 obč. zák. neplatný je právní úkon, pokud ten, kdo jej učinil, nemá způsobilost k právním úkonům (odst. 1). Rovněž je neplatný právní úkon osoby jednající v duševní poruše, která ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou (odst. 2).

Neplatnost právního úkonu osoby jednající v duševní poruše podle předchozí úpravy soukromého práva

34. Dle právní úpravy účinné do 31. 12. 2013 byl právní úkon osoby jednající v duševní poruše, která ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou (§ 38 odst. 2 obč. zák.), neplatný, přičemž se jednalo o neplatnost absolutní (srov. Švestka, J. In Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I, II. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2009, s. 348, či rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 8. 2019, sp. zn. 33 Cdo 5875/2017, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. 5. 2020, sp. zn. 24 Cdo 622/2020, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 6. 2024, sp. zn. 22 Cdo 1286/2024). V této souvislosti lze rovněž odkázat na závěry nálezu Ústavního soudu ze dne 18. 12. 2018, sp. zn. II. ÚS 3040/16, dle nichž „hmotné právo předpokládá také situaci, kdy osoba sice nebyla pravomocně

omezena ani zbavena způsobilosti k právním úkonům, avšak přesto není pro duševní poruchu schopna činit právní úkony (právně jednat). Občanské právo hmotné takovýto nedostatek (vadu) právního jednání fyzické osoby spojuje se stejnými následky jako v případě právního jednání osoby omezené, resp. zbavené způsobilosti k právním úkonům, tj. sankcionuje jej absolutní neplatností (viz § 38 odst. 2 o. z., k témuž závěru směřuje také § 581 o. z.)".

35. Rozhodovací praxe ve vztahu k předešlé právní úpravě též dovodila, že pod duševní poruchou ve smyslu § 38 odst. 2 obč. zák. je třeba rozumět i přechodnou duševní poruchu (jednorázový stav opilosti, drogového opojení, hypnózy atd.) vylučující u jednající osoby možnost posoudit následky svého jednání (rozumová, rozeznávací intelektuální schopnost) či jednání ovládnout (určovací schopnost); srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 1. 2018, sp. zn. 21 Cdo 5196/2016, či usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 3. 2023, sp. zn. 24 Cdo 596/2023. Nikoliv každá duševní porucha fyzické osoby, která činí právní úkon, vede k (absolutní) neplatnosti tohoto právního úkonu, nýbrž pouze taková, která jednající osobu činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou [z důvodu, že nemůže posoudit následky svého úkonu nebo (a) své jednání ovládnout; srovnej např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 2. 2012, sp. zn. 30 Cdo 1560/2011]. K posouzení neplatnosti právního úkonu učiněného v duševní poruše ve smyslu § 38 odst. 2 obč. zák. postačí, aby ovládací a rozpoznávací schopnosti jednajícího byly podstatně sníženy, a tudíž nemusejí být zcela vymizelé (srovnej např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 1. 2018, sp. zn. 21 Cdo 5196/2016, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 2. 2023, sp. zn. 23 Cdo 3401/2021, či ve vztahu k úpravě § 581 o. z. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 5. 2023, sp. zn. 24 Cdo 635/2023).

Neplatnost právních jednání obecně podle současné úpravy soukromého práva

36. V poměrech občanského zákoníku z roku 2012 otázka právního následku jednání osoby jednající v duševní poruše podle § 581 věty druhé o. z. dosud řešena nebyla. K neplatnosti právních jednání obecně občanský zákoník s účinností od 1. 1. 2014 stanoví, že právní jednání odporující zákonu je neplatné pouze tehdy, vyžaduje-li to smysl a účel zákona (viz § 580 odst. 1 o. z.; srov. též závěry usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 11. 2014, sp. zn. 29 Cdo 3919/2014, uveřejněného pod číslem 43/2015 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

37. Občanský zákoník z roku 2012 tak zásadním způsobem změnil přístup k problematice rozporu právního jednání se zákonem, který již nepůsobí neplatnost právního jednání automaticky, ale pouze tehdy, pokud to vyžaduje smysl a účel zákona (§ 580 odst. 1 o. z.). Opuštěna byla také zásada absolutní neplatnosti. Pro zjištění, zda je právní jednání neplatné absolutně, či relativně, by měl být rozhodný právě smysl a účel porušeného zákona, a dále to, zda je neplatnost stanovena v zájmu některého z účastníků (relativní neplatnost; § 586 o. z.), anebo zda právní jednání kromě zákona porušuje také veřejný pořádek (absolutní neplatnost; § 588 o. z.); srov. Handlar, J., Dobrovolná, E. In Lavický, P. a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1−654). Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 1848-1862, a dále rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 8. 2022, sp. zn. 33 Cdo 1006/2022, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 4. 2024, sp. zn. 26 Cdo 2029/2023, či rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 4. 2024, sp. zn. 28 Cdo 568/2024.

Řešení otázky ve vybraných zahraničních jurisdikcích

38. Jakkoli každá jurisdikce obsahuje svou zvláštní úpravu právních následků porušení zákonných pravidel právního jednání osob jednajících v duševní poruše, považoval dovolací soud za přínosné zjistit, jak je tato otázka, hodnotově obdobně významná ve standardních právních řádech, v některých zahraničních úpravách řešena.

39. Např. v Belgii i když je smlouva, která nesplňuje zákonné požadavky na platnost, v zásadě neplatná, její platnost bude zachována v případech stanovených zákonem nebo pokud okolnosti

případu naznačují, že sankce neplatnosti by byla zjevně nepřiměřená vzhledem k účelu porušené normy (čl. 5.57 občanského zákoníku). V rozsudku ze dne 18. 10. 2018 belgický Kasační soud dovodil na základě čl. 488 občanského zákoníku, že vzhledem k tomu, že svéprávnost je pravidlem, si osoby, které jsou nezpůsobilé právně jednat z důvodu svého duševního stavu a vůči nimž nebylo přijato žádné opatření, které by omezilo jejich svéprávnost nebo by je jejich svéprávnosti zbavilo, svou svéprávnost zachovávají (srov. rozsudek belgického Kasačního soudu ze dne 18. 10. 2018, C.17.0297.F, ECLI:BE:CASS:2018:ARR.20181018.7). V takovém případě se použijí pouze obecná pravidla týkající se neplatnosti právního jednání, např. z důvodu narušení veřejného pořádku (čl. 1.3 třetí odstavec občanského zákoníku) nebo z důvodu chybějící vůle (vadná vůle v důsledku podvodu, omylu, násilí nebo zneužití okolností – čl. 5.33 občanského zákoníku), nebo zvláštní pravidla s ohledem na konkrétní právní jednání. I zde platí, že v případě, že jsou dány podmínky pro neplatnost smlouvy, je následkem neplatnost. Povaha neplatnosti závisí na povaze porušeného pravidla. V případě porušení pravidla veřejného pořádku je neplatnost absolutní. Může se jí dovolávat každá dotčená strana (čl. 5.58 první odstavec občanského zákoníku).

40. Ve Francii je svéprávnost zásadou a nezpůsobilost výjimkou. Zákon stanoví, že ten, kdo se domáhá neplatnosti z tohoto důvodu, musí prokázat existenci duševní poruchy v době jednání (čl. 414-1 občanského zákoníku). Dokud má dotčená osoba plnou svéprávnost, platí presumpce příčetnosti. Ten, kdo se domáhá neplatnosti z tohoto důvodu, musí prokázat, že nebyl dán souhlas. Musí být přitom splněny dvě podmínky – duševní porucha a jednající osoba musí mít narušenou schopnost uvažovat nebo vůli. Je přitom vyžadována dostatečně závažná duševní porucha, ale změna duševních schopností nemusí být úplná. Srov. rozsudek francouzského Kasačního soudu ze dne 28. 10. 1997 (Cour de Cassation, Chambre civile 1, du 28 octobre 1997, 95-21.355). Stejně tak není stanovena žádná časová lhůta pro trvání poruchy: může se jednat o trvalé poškození duševních schopností nebo o dočasnou poruchu bez bezprostředních následků. Může se jednat o duševní poruchu různého původu: psychická porucha, užívání drog nebo nadměrná konzumace alkoholu. Duševní porucha musela existovat v době uzavření smlouvy. V konkrétním případě dospělé osoby pod zákonnou ochranou jsou stanoveny dva druhy neplatnosti, jednak neplatnost ze zákona, která musí být prohlášena soudcem, a jednak neplatnost z důvodu újmy. V případě druhé neplatnosti musí být zohledněn ekonomický důsledek tohoto jednání, tedy zdali způsobuje nezpůsobilé osobě výhodu či nikoli. Jde-li o smlouvy uzavřené s chráněnými osobami, může smluvní partner nezpůsobilé osoby zabránit neplatnosti tím, že prokáže, že jednání nebylo nevyvážené a že bylo ve prospěch chráněné osoby (čl. 1151 občanského zákoníku). V tomto smyslu, pokud jde o zneplatnění smlouvy z důvodu újmy, jak bylo uvedeno výše, zákon zohledňuje ekonomický výsledek jednání pro nezpůsobilou osobu.

41. V Německu právní akty učiněné osobami, které nejsou schopny tvořit právně relevantní vůli, jsou podle § 105 odst. 1 německého občanského zákoníku (BGB) neplatné. Pokud jde o důkazní břemeno, strana, která se dovolává neplatnosti projevu vůle podle § 105 odst. 1 BGB, musí uvést důvody nezpůsobilosti a případně prokázat, že jsou splněny podmínky § 104 BGB. Právní jednání nesvéprávné osoby je neplatné, i když se pro osobu, která je učinila, jeví jako rozumné nebo výhodné. Výjimka se vztahuje na běžná jednání, která nezpůsobují žádné nebezpečí pro danou osobu a její majetek (čl. 105a BGB). Pojmem „běžná jednání“ se rozumí právní jednání, které je obecně vnímáno jako součást běžného života, např. nákup potravin nebo nápojů pro osobní spotřebu, kosmetických přípravků pro osobní potřebu, využití veřejné dopravy a dalších jednoduchých služeb. Důkazní břemeno nese strana, která tvrdí, že smlouva je podle § 105a věty první BGB považována za platnou. Strana, která tvrdí neplatnost smlouvy podle § 105a věty druhé BGB, musí však prokázat splnění předpokladů tohoto ustanovení.

42. V Nizozemí právní jednání vyžaduje vůli jednající osoby směřující k právnímu následku [3:33 nizozemského občanského zákoníku (DCC)]. Podle článku 3:35 DCC absence úmyslu v projevu vůle nemůže být namítána proti osobě, která projev vůle jiné osoby vyložila v souladu s významem, který

mu mohla za daných okolností rozumně přisoudit. Článek 3:33 DCC a čl. 3:35 DCC společně tvoří systém, který se označuje jako teorie vůle a důvěry. Právní jednání osob s duševní poruchou mohou být podle okolností od počátku neplatná nebo mohou být za neplatná prohlášena. Článek 3:34 odst. 1 DCC stanoví následky právních jednání osob s poruchou duševních schopností. Pokud osoba s poruchou duševních schopností učinila projev vůle, má se za to, že úmysl odpovídající tomuto projevu vůle chybí, pokud: (1) porucha znemožnila rozumné posouzení zájmů dotčených jednáním, nebo (2) projev vůle byl učiněn pod vlivem této poruchy. Důkazní břemeno přitom leží na osobě, která právní jednání učinila. Ta musí prokázat, že v době jednání byly její duševní schopnosti narušeny a že jsou splněny požadavky bodu 1 nebo 2. Pokud jde o podmínku uvedenou v bodě 2, čl. 3:34 DCC obsahuje důkazní presumpci: projev vůle se považuje za učiněný pod vlivem poruchy, pokud právní jednání bylo pro osobu s duševní poruchou nevýhodné, ledaže by tato nevýhoda nemohla být v době právního jednání rozumně předvídána. Uvedené neznamená, že pro ochranu je nutná přítomnost nevýhody. To platí pouze v případě, že osoba s duševní poruchou chce využít důkazní domněnku, že její projev vůle byl učiněn pod vlivem poruchy.

Právní následek jednání osoby v duševní poruše podle § 581 věty druhé o. z.

43. V nyní projednávané věci je tedy rozhodnou otázka, jaký důsledek má právní jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat (§ 581 věta druhá o. z.).

44. K otázce posouzení smyslu a účelu pravidla neplatnosti jednání v duševní poruše je třeba odkázat i na nálezovou judikaturu Ústavního soudu (srov. např. nález ze dne 20. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 173/13), v níž se Ústavní soud primárně zabýval důkazním standardem při vyslovení neplatnosti právního úkonu pro duševní poruchu jednající osoby. Podle Ústavního soudu „ochrana osob s duševním postižením již není řešena skrze zbavování svéprávnosti a primárně ani skrze její omezování. Na institut neplatnosti právního jednání z důvodu, že osoba jednala v duševní poruše (§ 38 odst. 2 starého občanského zákoníku a věty druhé § 581 nového občanského zákoníku) je tedy nutno pohlížet jako na jeden z institutů, jejichž účelem je chránit osoby s duševním postižením v době, kdy se od omezování svéprávnosti ustupuje. Je totiž nutno zajistit, aby osoby s postižením mohly reálně požívat svých práv, včetně například práva na ochranu majetku, které je dotčeno v nyní posuzovaném případě“. V usnesení ze dne 31. 3. 2020, sp. zn. IV. ÚS 3239/19, potom Ústavní soud připomenul, že smyslem závěrů přijatých v nálezu ze dne 20. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 173/13, je především ochrana osob jednajících v duševní poruše, nikoli jejich smluvních protějšků či osob, v jejichž prospěch je potenciálně neplatné právní jednání činěno.

45. V již výše citovaném nálezu ze dne 18. 12. 2018, sp. zn. II. ÚS 3040/16, dále Ústavní soud (byť ještě k předchozí úpravě soukromého práva) vyložil, že omezení, resp. zbavení způsobilosti k právním úkonům, a bezprostředně na ně také navázané omezení, resp. zbavení procesní způsobilosti, nejsou jedinými prostředky směřujícími k ochraně práv osoby stižené duševní poruchou, které náš právní řád zná. Hmotné právo totiž předpokládá také situaci, kdy osoba sice nebyla pravomocně omezena ani zbavena způsobilosti k právním úkonům, avšak přesto není pro duševní poruchu schopna činit právní úkony (právně jednat). Ústavní soud přitom v této souvislosti odkázal na úpravu § 38 odst. 2 obč. zák. a současně i na úpravu § 581 o. z.

46. K první části řešené otázky, tedy zjištění smyslu a účelu zákonného pravidla, rovněž komentářová literatura dovozuje, že občanský zákoník chrání osoby, které nejsou schopné tvořit právně relevantní vůli. V podstatě jde o ochranu před (právním) sebepoškozováním těchto osob. Tato ochrana se může dostat do kolize s principem ochrany právní jistoty, konkrétně dobré víry kontrahentů, avšak při této kolizi má ochrana osoby bez dostatečné schopnosti právně jednat přednost před ochranou dobré víry kontrahentů (srov. Melzer F. In Melzer, F., Tégl, P. a kol. Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419-654. Praha: Leges, 2014, s. 741-742). Občanské právo je ovládáno zásadou autonomie vůle, která se realizuje prostřednictvím právních jednání. Vázanost právním jednáním,

resp. učiněným projevem vůle, je však namístě jen tehdy, pokud jednající disponuje dostatečným stupněm rozumové a volní schopnosti. Pokud tomu tak není, musí být takový jednající chráněn před riziky právního styku; takovou ochranu mu mimo jiné poskytuje institut neplatnosti jeho právního jednání [srov. Dobrovolná, E. In Lavický, P. a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 1862].

47. K první části řešené otázky je tak třeba uzavřít, že smyslem a účelem úpravy § 581 věty druhé o. z. je tedy především ochrana osob jednajících v duševní poruše. Ochrana osoby bez dostatečné schopnosti právně jednat má přednost před ochranou dobré víry kontrahentů. Právním následkem jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat, je zásadně jeho neplatnost. Zbývá posoudit, zda jde o neplatnost absolutní, tedy neplatnost, k níž soud přihlédne i bez návrhu, případně o jiný právní následek.

48. Soud přihlédne i bez návrhu k neplatnosti právního jednání, které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek. K pojmu veřejného pořádku se Nejvyšší soud již opakovaně vyjádřil. Veřejný pořádek představuje soubor pravidel, na nichž je třeba bezvýhradně trvat, majících původ v samotném právním řádu a nikoliv (oproti dobrým mravům) v etice. Jde o základní hodnotové a řídící principy, bez nichž nemůže demokratická společnost fungovat a které jsou základem budování právního státu. Pod pojmem veřejného pořádku lze chápat například zájem na stabilitě státu, zájem na potírání kriminality, ale též ochranu právního postavení třetích osob. V rozporu s veřejným pořádkem bude tedy taková situace, která se v daném čase bude jevit jako zcela společensky nepřijatelná. Jde tedy o pojem neurčitý, jehož konkrétní význam je v čase proměnlivý (srov. např. usnesení ze dne 16. 8. 2018, sp. zn. 21 Cdo 1012/2016, uveřejněném pod číslem 95/2019 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek). Veřejný pořádek zahrnuje základní pravidla, jež jsou pro společnost a její fungování esenciální a na jejichž dodržování je nutné trvat bez ohledu na případnou aktivitu jednotlivců. Jde o pořádek „veřejný“, jehož zachování není ponecháno v rukách jednotlivce. Určení toho, co vše (jaká pravidla) veřejný pořádek zahrnuje, je především věcí zákonodárce. To, zda určité pravidlo chrání veřejný pořádek (lze je považovat za součást veřejného pořádku), se podává zejména z jeho smyslu a účelu (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 6. 2020, sen. zn. 31 ICdo 36/2020, uveřejněný pod číslem 104/2020 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. 5. 2021, sp. zn. 23 Cdo 693/2021). Výraz „zjevně“, užitý v § 588 o. z., přitom nevyjadřuje požadavek na určitý stupeň intenzity narušení veřejného pořádku posuzovaným právním jednáním, nýbrž toliko zdůrazňuje, že narušení veřejného pořádku musí být zřejmé, jednoznačné a nepochybné. Je-li tomu tak, je posuzované právní jednání neplatné a soud k této neplatnosti přihlédne i bez návrhu. V opačném případě nelze o neplatnosti z důvodu narušení veřejného pořádku vůbec uvažovat. Jinak řečeno, veřejný pořádek buď narušen je, nebo není (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 6. 2020, sen. zn. 31 ICdo 36/2020, uveřejněný pod číslem 104/2020 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

49. Právně relevantní vůle osoby, jakož i její schopnost posoudit následky jednání, tvoří základní stavební kameny institutu právního jednání jako takového. Projev osoby by nebyl realizací vlastního sebeurčení, nýbrž často jen náhodným výsledkem chování osoby bez rozumové nebo volní schopnosti. Přiznání účinků takovému právnímu jednání by proto bylo zásadně v rozporu se základními východisky právního řádu, a tím v rozporu s veřejným pořádkem [v literatuře srov. obdobně Melzer F. In Melzer, F., Tégl, P. a kol. Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419-654. Praha: Leges, 2014, s. 743; současně i dle dalších autorů je pravidlo vyjádřené v § 581 věta druhá o. z. součástí veřejného pořádku, srov. například Dobrovolná, E. In Lavický, P. a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 1862–1863, nebo Beran, V. In Petrov, J., Výtisk, M., Beran, V. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 643].

50. Druhá část řešené právní otázky tak vede k závěru, že právní jednání osoby jednající v duševní

poruše, která ji činí neschopnou právně jednat, zásadně narušuje veřejný pořádek.

51. V nyní projednávané věci osoba jednající v duševní poruše, která ji činila neschopnou právně jednat, uzavřela darovací smlouvu, jíž darovala jiné osobě nemovitost. Ze skutkových zjištění soudů přitom nevyplývá žádná okolnost svědčící o tom, že by účel a smysl pravidla zakládajícího neplatnost právního jednání podle § 581 věty druhé o. z. nebyl v tomto konkrétním případě naplněn, což by případně mohlo vést k jinému závěru než k závěru o absolutní neplatnosti takového jednání.

52. Lze tak shrnout, že k neplatnosti právního jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat, soud přihlédne zásadně bez návrhu, neboť takové právní jednání je v rozporu se zákonem a zjevně narušuje veřejný pořádek.

53. Současně lze poukázat na to, že řešení dané otázky není hodnotově ani v rozporu se závěry ve shora zkoumaných úpravách ve vybraných zahraničních jurisdikcích.

54. Dovolací soud v této souvislosti zdůrazňuje, že vzhledem k dovolacím důvodům a skutkovým zjištěním soudů nižších stupňů nemohl řešit otázku posouzení možných právních následků jednání osoby stižené duševní poruchou, které by bylo např. výlučně ve prospěch takové osoby, což je vždy nezbytné posuzovat vzhledem k okolnostem jednotlivého případu, neboť s právy jsou zpravidla nerozlučně spojeny i určité povinnosti [srov. shodně Dobrovolná, E. In Lavický, P. a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 1862–1863]. Stejně tak se dovolací soud nezabýval např. výkladem ustanovení § 2066 o. z., podle něhož osoba omezená ve svéprávnosti je způsobilá darovat a přijmout dar malé hodnoty nebo dar vzhledem k okolnostem obvyklý, a s tím spojenou otázkou, zdali i na jednání osob jednajících v duševní poruše by bylo jinak třeba aplikovat tato pravidla o významu darování daru malé hodnoty nebo daru vzhledem k okolnostem obvyklému. V projednávané věci, v níž byla darována nemovitost, o takovou situaci nešlo.

Závěrem

55. V nyní projednávané věci se odvolací soud zabýval smyslem a účelem ustanovení § 581 věty druhé o. z., když poukázal na to, že prvním žalovaným namítaná konstrukce relativní neplatnosti by zůstavitelce nevytvářela dostatečnou právní ochranu, která je základním smyslem tohoto ustanovení. Závěr odvolacího soudu o absolutní neplatnosti zkoumaného právního jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činila neschopnou právně jednat, je tudíž správný.

56. Podle § 242 odst. 3 věty druhé o. s. ř. je-li dovolání přípustné, Nejvyšší soud přihlíží též k vadám uvedeným v § 229 odst. 1, § 229 odst. 2 písm. a) a b) a § 229 odst. 3, jakož i k jiným vadám řízení, které mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. Nejvyšší soud takové vady v projednávané věci neshledal.

57. Jelikož je rozhodnutí odvolacího soudu z hlediska uplatněného dovolacího důvodu správné, Nejvyšší soud dovolání prvního žalovaného podle § 243d odst. 1 písm. a) o. s. ř. zamítl.